

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИВИЦЬКИЙ ЮРІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 340.13

**СПЕЦІАЛІЗОВАНІ НОРМИ ПРАВА В МЕХАНІЗМІ
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Горова Оксана Борисівна,
Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри теорії та історії держави і права

Офіційні опоненти:
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Пархоменко Наталія Миколаївна,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України, вчений секретар

кандидат юридичних наук, доцент
Дзейко Жанна Олександрівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри теорії та історії держави і права

Захист відбудеться „___” _____ 2010 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04 в Національній академії внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий „___” _____ 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор історичних наук, професор

Н.О. Щербак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Динамічне державотворення, що протягом останніх двох десятиліть відбувається в Україні, характеризується як складний і суперечливий процес. Сьогодні є всі підстави стверджувати, що набуття Україною рис демократичної, соціальної, правової держави виявилось набагато складнішим, ніж передбачалося. Тому подальше вдосконалення правової системи та підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин залишається одним із першочергових завдань. Важливим кроком на шляху до його розв'язання є ґрунтовне науково-теоретичне дослідження механізму правового регулювання та його окремих елементів, зокрема спеціалізованих норм права.

Норми права та механізм правового регулювання належать до основоположних понять юридичної науки. Незважаючи на традиційність їх проблематики, значна кількість аспектів, що стосується сутності норм права та механізму правового регулювання, потребує ретельного переосмислення та подальшого конструктивного висвітлення. У цьому відношенні вивчення спеціалізованих норм права в механізмі правового регулювання має важливе значення для успішного вирішення нагальних проблем, пов'язаних з удосконаленням чинного законодавства, правотворчої та правозастосовної діяльності. Адже саме спеціалізовані норми права утворюють фундамент механізму правового регулювання, забезпечуючи його внутрішню єдність та одноманітність.

Теоретико-методологічною основою дисертації є значний науковий доробок вітчизняних і зарубіжних правознавців різних історичних періодів. Так, дослідження механізму правового регулювання, його ознак, внутрішньої будови, здійснені у працях С.С. Алексєєва, В.І. Гоймана, В.М. Горшенєва, В.Б. Ісакова, С.Л. Лисенкова, О.В. Малька, Н.М. Оніщенко, П.М. Рабіновича, В.М. Сирих, М.М. Тарасова, В.О. Шабаліна, Л.С. Явіча, створили передумови для осмислення місця та ролі окремих правових явищ у механізмі правового регулювання.

Висвітленню юридичної природи норм права, їх особливостей, структури та видів сприяли роботи В.К. Бабаєва, М.Й. Байтіна, В.М. Баранова, Ж.-Л. Бержеля, Є.В. Бурлая, М.М. Вовпенка, Р. Давида, М.Л. Давидової, А.П. Зайця, І.О. Ільїна, Т.В. Кашаніної, Д.А. Керімова, М.І. Козюбри, М.М. Коркунова, Ю.В. Кудрявцева, Б. Леоні, Д. Ллойда, П.О. Недбайла, А.С. Піголкіна, А.В. Полякова, Т.М. Радька, І.М. Сенякіна, П.О. Сорокіна та багатьох інших учених-юристів.

Безпосередньому дослідженню юридичних властивостей спеціалізованих норм права, їх окремих видів присвятили наукові праці С.С. Алексєєв, С.В. Бобровник, М.О. Власенко, Ж.О. Дзейко, А.М. Колодій, О.А. Кузнецова, О.Г. Мурашин, Н.М. Пархоменко, С.П. Погребняк, В.М. Протасов, О.Ф. Скакун, І.А. Фаршатов, В.Л. Федоренко, В.М. Хропанюк, О.Ф. Черданцев та ін.

Водночас сучасний стан розробки проблематики спеціалізованих норм права не в повній мірі відповідає потребам юридичної теорії та практики. Більшість літературних джерел містить лише фрагментарно-оглядову інформацію про особливості спеціалізованих норм права. Чітко не вироблено дефініцію

спеціалізованих норм права, не до кінця з'ясовано та розкрито такі важливі аспекти їх юридичної природи як передумови та причини виникнення, ознаки та внутрішня будова, функції та порядок реалізації, місце та роль у механізмі правового регулювання. Недостатньо уваги приділено виокремленню та дослідженню різновидів спеціалізованих норм права. Окрім того, конкретні види спеціалізованих норм права вивчаються сучасними правознавцями в контексті висвітлення інших правових явищ. Таким чином, спеціалізовані норми права залишаються недостатньо опрацьованим елементом механізму правового регулювання, що у свою чергу свідчить про актуальність і доцільність обраної теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено відповідно до пп. 1.1, 3.2 Пріоритетних напрямів наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практику діяльності органів внутрішніх справ на період 2004 – 2009 рр., затверджених Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 5 липня 2004 р. № 755; пп. 1, 2 Пріоритетних напрямів розвитку правової науки в Україні на 2005 – 2010 рр., затверджених Постановою загальних зборів Академії правових наук України від 18 червня 2004 р. № 2/04-2; Основних напрямів наукових досліджень Київського національного університету внутрішніх справ на 2008 – 2010 рр., схвалених вченою радою Київського національного університету внутрішніх справ (протокол № 3 від 25 березня 2008 р.). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Київського національного університету внутрішніх справ (протокол № 1 від 29 січня 2008 р.), а також включена у 2008 р. Академією правових наук України до Переліку тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права (п. 59).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розвиток та узагальнення теоретичних знань про спеціалізовані норми права як необхідний і важливий елемент механізму правового регулювання.

Досягнення мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- виявити особливості методології досліджень проблематики механізму правового регулювання;
- розкрити зміст поняття механізму правового регулювання як явища вищого рівня, до складу якого входять норми права;
- охарактеризувати норми права як елемент механізму правового регулювання;
- дослідити спеціалізацію норм права в механізмі правового регулювання;
- за результатами аналізу й узагальнення загальнотеоретичних і галузевих досліджень з'ясувати ознаки та сформулювати дефініцію спеціалізованих норм права, визначити особливості їх структури;
- здійснити класифікацію спеціалізованих норм права;
- розширити теоретичні уявлення щодо ролі спеціалізованих норм права в механізмі правового регулювання правової системи України на основі осмислення їх функцій і порядку реалізації;

– охарактеризувати особливості функціонування спеціалізованих норм права в механізмі правового регулювання окремих правових систем романо-германської та англо-американської правових сімей;

– сформулювати та обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення спеціалізованих норм права як фактора підвищення ефективності правового регулювання в Україні.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з функціонуванням механізму правового регулювання.

Предмет дослідження – спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становить сукупність філософських, загальнонаукових і конкретно-наукових методів пізнання правових явищ, використання яких забезпечило обґрунтованість і достовірність результатів наукового пошуку. З урахуванням особливостей предмета, мети та завдань дослідження здобувачем застосовувалися такі методи: *діалектичний* – під час опрацювання юридичної природи спеціалізованих норм права в їх розвитку та взаємодії з іншими правовими явищами (підрозділи 2.1, 2.2); *герменевтичний* – для вивчення й інтерпретації текстів наукових праць, нормативно-правових і правозастосовних актів (підрозділи 2.3, 3.2, 3.3); *історичний* – у ході дослідження генезису наукових поглядів на розуміння механізму правового регулювання та спеціалізованих норм права в юридичній науці (підрозділи 1.1, 2.1); *порівняльний* – з метою виявлення загальних та особливих ознак, закономірностей виникнення, розвитку і функціонування спеціалізованих норм права в механізмі правового регулювання окремих правових систем світу (підрозділ 3.2); *системний* – для висвітлення механізму правового регулювання як цілісної системи юридичних засобів (підрозділ 1.2); *структурний* – під час визначення особливостей внутрішньої будови механізму правового регулювання, структури юридичних норм, зокрема спеціалізованих норм права (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2); *функціональний* – у зв'язку з дослідженням функцій спеціалізованих норм права (підрозділ 3.1); *формально-юридичний* – під час розкриття змісту понять „спеціалізовані норми права”, „норми-декларації”, „норми-принципи” та „норми-дефініції” (підрозділи 2.2, 2.3).

Емпіричну базу дослідження становлять дані, отримані під час анкетування 288 працівників міліції для з'ясування окремих аспектів юридичної природи спеціалізованих норм права.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших у вітчизняному правознавстві комплексним дослідженням сутності й особливостей спеціалізованих норм права, спрямованим на розширення та впорядкування теоретичних знань щодо місця та ролі спеціалізованих норм права в механізмі правового регулювання, зокрема:

вперше:

– запропоновано розглядати проблеми, пов'язані з осмисленням механізму правового регулювання, на двох взаємодоповнюючих рівнях – методологічному та теоретичному. Узагальнено та систематизовано основні методологічні підходи до

розуміння механізму правового регулювання, а саме: інструментальний, діяльнісний, системний, комплексний і комунікативний. Обґрунтовано, що залежно від обраного методологічного підходу до трактування механізму правового регулювання визначаються місце та роль норм права в останньому;

- виокремлено напрями розвитку наукових знань щодо правової природи спеціалізованих норм права, основними з яких є: по-перше, осмислення загальнотеоретичної сутності спеціалізованих норм права; по-друге, дослідження окремих видів спеціалізованих норм права; по-третє, висвітлення галузевих особливостей спеціалізованих норм права;

- сформульовано дефініцію функцій спеціалізованих норм права, під якими розуміються відносно відокремлені напрями дії спеціалізованих норм права на суспільні відносини та системні властивості механізму правового регулювання. Функції спеціалізованих норм права представлено на трьох рівнях: загальному (родовому), особливому (видовому) та конкретному (підвидовому);

удосконалено:

- теоретичне уявлення про спеціалізовані норми права на основі диференційованого вивчення їх загальних і специфічних ознак. Уточнено дефініцію спеціалізованих норм права як обов'язкових, формально визначених, цілісних, логічно завершених правил підвищеного рівня загальності, що відповідають визнаній у суспільстві мірі свободи, рівності та справедливості, встановлені чи санкціоновані та гарантовані державою або іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості з метою субсидіарного впорядкування суспільних відносин і забезпечення єдності та одноманітності дії механізму правового регулювання;

- характеристику і визначення таких видів спеціалізованих норм права як норми-декларації, норми-принципи та норми-дефініції з точки зору їх змістових, функціональних і формальних ознак;

дістало подальшого розвитку:

- предметна систематизація напрямів наукового дослідження проблематики механізму правового регулювання як фактор подальшого розвитку теорії відповідної сфери теоретико-правових знань у сучасному правознавстві;

- положення про те, що одним із проявів спеціалізації окремих явищ у правовій системі суспільства є спеціалізація норм права, яка дозволяє розширити пізнавальні можливості теорії правових норм, зокрема виділити спеціалізовані норми права як самостійний вид юридичних норм;

- уявлення про порядок і практику реалізації спеціалізованих норм права, зокрема аргументовано, що цим юридичним нормам властива переважно опосередкована форма реалізації, особливості якої залежать від виду спеціалізованих норм права. Між ступенем загальності окремого різновиду спеціалізованих норм права та формою його реалізації виявлено пряму залежність: чим вищий рівень нормативності, тим більш домінуючими є прояви опосередкованої форми реалізації спеціалізованих норм права.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації сформульовано й обґрунтовано висновки та пропозиції, які дозволять

розширити наукове уявлення про спеціалізовані норми права, а отже, сприятимуть оптимізації правотворчого процесу та реалізації права в Україні. Основні результати дослідження, що представлені в дисертації, використовуються:

- у сфері правозастосування – для покращення якості й ефективності діяльності суб'єктів правозастосування, зокрема Гайсинського районного суду Вінницької області (акт впровадження від 9 квітня 2010 р. № 5904), Згурівського районного суду Київського області (акт впровадження від 13 квітня 2010 р. № 348/3);

- у діяльності Конституційного Суду України – під час опрацювання інформаційних юридичних матеріалів, підготовки рішень Конституційного Суду України (акт впровадження від 12 червня 2010 р.);

- у навчальному процесі – для підготовки навчально-методичних матеріалів і викладання таких навчальних юридичних дисциплін як „Теорія держави та права”, „Актуальні проблеми теорії держави та права” в Київському національному університеті внутрішніх справ (акт впровадження від 24 березня 2010 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі висновки та пропозиції, сформульовані в роботі, одержані автором особисто та викладені в опублікованих працях. У співавторстві опубліковано одну наукову статтю, в якій внесок здобувача полягає у формулюванні дефініції функцій спеціалізованих норм права та визначенні їх основних видів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорено на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету внутрішніх справ, а також оприлюднено на 11 міжнародних, всеукраїнських, міжвузівських науково-теоретичних і науково-практичних конференціях: „Актуальні питання державотворення в Україні” (м. Київ, 24 – 25 квітня 2008 р.); „Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави” (м. Черкаси, 5 – 6 червня 2008 р.); „Принцип гуманізму та верховенства права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави” (м. Київ, 26 грудня 2008 р.); „Захист прав і свобод людини та громадянина: напрямки реалізації в Україні” (м. Тернопіль, 10 лютого 2009 р.); „Державна політика розвитку цивільної авіації XXI століття: економічні і стратегічні можливості України” (м. Київ, 19 – 20 лютого 2009 р.); „Современные направления теоретических и прикладных исследований '2009” (м. Одеса, 16 – 27 березня 2009 р.); „Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку” (м. Луцьк, 20 – 21 березня 2009 р.); „Актуальні проблеми сучасної науки: теорія і практика” (м. Київ, 25 березня 2009 р.); „Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні” (м. Львів, 25 вересня 2009 р.); „Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку” (м. Луцьк, 19 – 20 березня 2010 р.); „300 років Конституції Гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення” (м. Львів, 14 травня 2010 р.).

Публікації. Основні результати дисертації опубліковано у 20 наукових працях, у тому числі вісім – у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено Вищою атестаційною комісією України.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, двох додатків (на 23 сторінках) і списку використаних джерел (298 найменувань, розміщених на 28 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 260 сторінок, з них основного тексту – 209 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, висвітлено стан її розробки, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію, впровадження та кількість публікацій.

Розділ 1 „Теоретико-методологічні засади дослідження норм права в механізмі правового регулювання” складається з трьох підрозділів, присвячених осмисленню методологічних і теоретичних основ вивчення норм права в якості елемента механізму правового регулювання.

У *підрозділі 1.1. „Особливості методології досліджень проблематики механізму правового регулювання”* розкрито передумови та причини вироблення поняття механізму правового регулювання в юридичній науці. На підставі опрацювання наукових джерел виокремлено напрями вивчення проблематики механізму правового регулювання: по-перше, загальнотеоретична розробка механізму правового регулювання, його сутності та внутрішньої будови; по-друге, визначення місця та ролі окремих юридичних явищ у механізмі правового регулювання; по-третє, висвітлення особливостей галузевих механізмів правового регулювання; по-четверте, дослідження механізму правового регулювання різних правових систем світу; по-п'яте, осмислення складних правових явищ, пов'язаних із функціонуванням механізму правового регулювання, та таких, що створюються за аналогією до його конструкції. Зазначене вище свідчить про розвиток теорії механізму правового регулювання в сучасному правознавстві.

Основні проблеми вивчення механізму правового регулювання розглядаються на двох взаємообумовлених рівнях – методологічному та теоретичному. Перший із них пов'язаний, з одного боку, з формуванням методології сучасної юридичної науки в Україні, а з іншого – з ґносеологічним потенціалом поняття „механізм”, що використовується у правознавстві для відображення явищ правової дійсності. Другий рівень проблем безпосередньо зумовлений складністю юридичної природи, змісту й обсягу поняття „механізм правового регулювання”.

У дисертації узагальнено та систематизовано основні методологічні підходи до наукового пізнання механізму правового регулювання, а саме: інструментальний (С.С. Алексєєв, Т.І. Тарахонич, К.В. Шундіков), діяльнісний (В.М. Горшенєв, В.М. Карташов, В.В. Пашутін), системний (С.П. Нарикова, В.О. Шабалін), комплексний (О.М. Вітченко, М.І. Матузов, Е.Р. Чернова) і комунікативний (А.В. Поляков, О.В. Тимошина). Наявність різних способів інтерпретації механізму

правового регулювання є свідченням його складності й багатоаспектності, а також інтенсивного розвитку юридичної науки в цьому напрямі.

У підрозділі 1.2. „*Поняття та структура механізму правового регулювання у вітчизняному правознавстві*” визначено сутність механізму правового регулювання, його будову, зв'язок і співвідношення з іншими юридичними явищами.

Дослідження механізму правового регулювання генетично пов'язане з розумінням правового регулювання. Більшість науковців трактує останнє правове явище як особливу форму правового впливу. Проте у процесі наукового пошуку здобувачем аргументована доцільність осмислення правового впливу та правового регулювання як самостійних форм прояву дії права. Як наслідок, механізм дії права охоплює механізм правового регулювання та механізм правового впливу.

З-поміж існуючих методологічних підходів до інтерпретації механізму правового регулювання дисертант зробив вибір на користь інструментального, в основі якого знаходиться ідея, що „право – особливий соціальний регулятор”. За результатами опрацювання системних, телеологічних і гносеологічних ознак механізму правового регулювання під останнім розуміється система юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується стабільне впорядкування суспільних відносин із метою найбільш оптимального узгодження індивідуальних, громадських і державних інтересів суб'єктів права, а також встановлення законності та правопорядку. Елементами механізму правового регулювання є норми права, правовідносини, акти застосування й акти тлумачення юридичних норм.

У свою чергу проблема співвідношення механізму правового регулювання та правової системи має різні варіанти вирішення в юридичній науці. Здобувач приєднується до точки зору тих авторів, які вважають, що механізм правового регулювання та правова система співвідносяться як частина та ціле. Однак використання такого підходу потребує уточнення засад виокремлення частини цілого та врахування відмінностей між компонентом та елементом системи.

У підрозділі 1.3. „*Норми права як елемент механізму правового регулювання*” доведено, що норми права та механізм правового регулювання перебувають в органічному взаємозв'язку. Юридичні норми як елемент механізму правового регулювання доречно вивчати в межах конкретного методологічного підходу до трактування останнього. Звідси випливає така гносеологічна закономірність: інший методологічний підхід до розуміння механізму правового регулювання – інше призначення норм права в цьому механізмі. А отже, скільки існує підходів до пізнання механізму правового регулювання, стільки є і способів осмислення місця та ролі норм права в ньому. Встановлено, що найбільш дослідницько-результативним є інструментальний підхід, у межах якого за нормою права визнається статус ключового юридичного засобу правового регулювання.

Комплексне висвітлення норм права в якості елемента механізму правового регулювання включає стадію з'ясування їх правової природи. Так, постійні дискусії з приводу сутності норм права зумовлені суперечливістю окремих положень традиційної для радянської правової доктрини теорії юридичних норм. Відповідно до останньої норма права інтерпретується як представницько-зобов'язуюче,

трюхелементне правило поведінки. Узагальнені дисертантом відмінні підходи до розуміння природи норми права (її дефініції, ознак і структури) створюють підґрунтя для усунення суперечностей у сучасній теорії юридичних норм.

У дисертації норма права розглядається як універсально-регулятивне явище, що поєднує в собі інтелектуально-вольовий зміст і форму права, характеризується сукупністю змістових, функціональних і формальних ознак, а також двохелементною структурою. Обґрунтовано, що норми права – центральна ланка, первинний елемент у механізмі правового регулювання. Причому ґносеологічний потенціал останнього дає можливість осмислити природу норм права з урахуванням їх спеціалізації. Основна функція норм права в механізмі правового регулювання полягає в упорядкуванні (гармонізації) суспільних відносин.

Розділ 2 „Правова природа спеціалізованих норм права” складається з трьох підрозділів, у яких зроблено спробу дослідити спеціалізацію норм права під час дії механізму правового регулювання, поняття та внутрішню будову спеціалізованих норм права, а також охарактеризувати їх види.

У підрозділі 2.1. *„Спеціалізація норм права в механізмі правового регулювання”* аргументовано, що в сучасних умовах розвитку суспільства спеціалізація виражається в різних сферах життєдіяльності людини. Основними проявами спеціалізації окремих явищ у правовій системі є: а) спеціалізація суб'єктів права, в тому числі державних органів, підприємств та установ; б) спеціалізація юридичної діяльності; в) спеціалізація законодавства; г) спеціалізація норм права в механізмі правового регулювання як об'єктивний напрям розвитку системи юридичних засобів, що відображає рівнозначний інтенсивний процес у різних соціальних сферах і спрямований на врахування особливостей суспільних відносин, упорядкування яких здійснюється функціонально визначеним видом норм права.

Завдяки пізнавальним можливостям спеціалізації норм права поглиблюється розуміння природи останніх, що дозволяє вирішити проблему „правового статусу” таких юридичних явищ як нормативні дефініції, принципи, презумпції та ін. Ураховуючи спеціалізацію норм права в механізмі правового регулювання, поряд із двома основними видами юридичних норм (правоустановчі, або регулятивні, та правоохоронні) виділяється третій – спеціалізовані норми права.

Наукові напрацювання, що стосуються природи спеціалізованих норм права, запропоновано розглядати за такими основними напрямками: по-перше, осмислення загальнотеоретичної сутності спеціалізованих норм права; по-друге, дослідження окремих видів спеціалізованих норм права; по-третє, висвітлення галузевих особливостей спеціалізованих норм права. Водночас дисертантом з'ясовано, що окремі види спеціалізованих норм права вивчаються в контексті опрацювання інших правових явищ, зокрема нормативно-правових приписів певних видів або типів, нетипових (нестандартних) нормативних приписів, вихідних (відправних, первинних) норм права, спеціалізованих (нетипових) норм права, відправних нормативних установлень, когнітивних правил законодавства та ін.

У підрозділі 2.2. *„Поняття та структура спеціалізованих норм права”* проаналізовано основні погляди вчених-юристів на природу спеціалізованих норм

права. З'ясовано, що в сучасній правовій доктрині спеціалізовані норми права інтерпретуються переважно в якості другорядного, нетипового елемента системи права. Натомість здобувач обґрунтовує думку, що такий підхід не враховує значення спеціалізації норм права в механізмі правового регулювання та не відповідає справжнім сутнісним характеристикам цих юридичних норм.

На підставі проведеного дослідження встановлено, що спеціалізованим нормам права притаманні загальні (родові) та специфічні (видові) ознаки. Відповідно до загальних ознак спеціалізовані норми права є вольовими правилами; відповідають визнаній у суспільстві мірі свободи, рівності та справедливості; встановлюються чи санкціонуються державою або іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості; мають обов'язковий характер; є формально визначеними; гарантуються державою або іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості всіма правовими засобами, включаючи можливість застосування примусу, а також є юридично цілісними та логічно завершеними.

До специфічних ознак спеціалізованих норм права відносяться: по-перше, функціональна спрямованість, з одного боку, на субсидіарне (допоміжне) впорядкування суспільних відносин (зовнішній напрям дії), а з іншого – на забезпечення єдності (інтегративності) та одноманітності (уніфікованості) дії механізму правового регулювання (внутрішній напрям дії); по-друге, підвищений ступінь загальності; по-третє, переважно опосередкована форма реалізації; по-четверте, зовнішня об'єктивація здебільшого на початку формально-юридичного джерела права, насамперед, нормативно-правового акта.

Таким чином, під спеціалізованими нормами права слід розуміти обов'язкові, формально визначені, цілісні та логічно завершені правила підвищеного рівня загальності, що відповідають визнаній у суспільстві мірі свободи, рівності та справедливості, встановлені чи санкціоновані та гарантовані державою або іншим уповноваженим суб'єктом правотворчості з метою субсидіарного впорядкування суспільних відносин і забезпечення єдності (інтегративності) та одноманітності (уніфікованості) дії механізму правового регулювання.

Структура спеціалізованих норм права – це сукупність чітко визначених елементів, що у процесі взаємодії забезпечують функціональну самостійність цього виду норм права. Обґрунтовано доцільність застосування двохелементного підходу до внутрішньої будови спеціалізованих норм права, що дозволяє виявити умови та порядок їх функціональної взаємодії з іншими юридичними нормами. Як результат, аргументовано, що спеціалізовані норми права складаються з гіпотези та диспозиції.

У підрозділі 2.3. „*Види спеціалізованих норм права та їх характеристика*” наголошується, що у процесі опрацювання природи спеціалізованих норм права особливе місце займає етап виокремлення та дослідження їх різновидів.

З'ясовано, що більшу частину правових явищ, котрі кваліфікуються в юридичній літературі як окремі види спеціалізованих норм права, з огляду на їх змістові, функціональні та формальні ознаки, потрібно відносити до логічного класу правоустановчих норм права (загальнозакріплювальні норми права, норми-презумпції, норми-фікції, норми-преюдиції, норми-строки, колізійні норми права та

оперативні норми права). Водночас деякі з цих правових явищ не можуть розглядатися не лише в якості спеціалізованих норм права, а й юридичних норм взагалі (так звані „норми-конструкції”). Самостійними різновидами спеціалізованих норм права є норми-декларації, норми-принципи та норми-дефініції.

На основі вивчення юридичної природи зазначених видів спеціалізованих норм права встановлено, що норми-декларації – це різновид спеціалізованих норм права найвищого рівня загальності, які розкривають цілі, завдання, предмет і напрям (сферу) правового регулювання певної сукупності норм права (галузі чи інституту), а також інші інформаційно-ціннісні положення, та спрямовані на субсидіарне впорядкування суспільних відносин і забезпечення єдності та одноманітності дії механізму правового регулювання. У свою чергу норми-принципи є різновидом спеціалізованих норм права, що виражають засадничі, фундаментальні положення сутнісного характеру, відрізняються універсальністю, раціональністю, імперативністю, підвищеним рівнем загальності, та спрямовані на субсидіарне впорядкування суспільних відносин і забезпечення єдності та одноманітності дії механізму правового регулювання. Натомість норми-дефініції – це різновид спеціалізованих норм права, що розкривають зміст та (або) встановлюють обсяг понять права шляхом вираження їх основних юридично важливих ознак та (або) сукупності предметів, мислимих у цих поняттях права, спрямовані на субсидіарне впорядкування суспільних відносин і забезпечення єдності та одноманітності дії механізму правового регулювання.

Розділ 3 „Місце спеціалізованих норм права в механізмі правового регулювання” складається з трьох підрозділів, присвячених дослідженню ролі спеціалізованих норм права в механізмі правового регулювання правової системи України й окремих правових систем світу, а також формулюванню та обґрунтуванню пропозицій щодо вдосконалення спеціалізованих норм права.

У підрозділі 3.1. *„Роль спеціалізованих норм права в механізмі правового регулювання правової системи України”* розкрито роль спеціалізованих норм права в механізмі правового регулювання правової системи України на підставі попереднього вивчення їх функцій, а також порядку реалізації.

Під функціями спеціалізованих норм права здобувач розуміє відносно відокремлені напрями дії спеціалізованих норм права на суспільні відносини та системні властивості (параметри) механізму правового регулювання.

Автор розглядає трирівневу систему функцій спеціалізованих норм права: загальний (родовий) рівень охоплює функції, що притаманні всім юридичним нормам; особливий (видовий) – включає функції, що характерні лише для спеціалізованих норм права; конкретний (підвидовий) – поширюється на функції, властиві окремим видам спеціалізованих норм права.

До загального рівня належать такі функції спеціалізованих норм права як інформаційна, виховна і трансляційна, а до особливого – субсидіарно-регулятивна, інтеграційна та уніфікаційна. Водночас конкретний рівень функцій спеціалізованих норм права представлено функціями норм-декларацій (орієнтаційна, ідеологічна, прогностична та стимулююча), функціями норм-принципів (безпосередньо-

регулятивна, стабілізаційна, фільтраційна та субординаційна) і функціями норм-дефініцій (пізнавальна, комунікативна, праксеологічна та формалізуюча).

Функціональна спрямованість спеціалізованих норм права проявляється під час їх реалізації. Обґрунтовано, що в цілому для спеціалізованих норм права притаманна опосередкована форма реалізації; причому остання характеризується певними відмінностями залежно від конкретного виду цих юридичних норм. Між ступенем загальності окремого різновиду спеціалізованих норм права та формою його реалізації виявлено пряму залежність: чим вищий рівень нормативності, тим більш домінуючими є прояви опосередкованої форми реалізації.

Таким чином, спеціалізовані норми права володіють особливим статусом і відіграють у механізмі правового регулювання правової системи України важливу системоутворюючу, системоспрямовуючу та системозберігаючу роль, оскільки вони протидіють його розбалансованості, деструктивності, дозволяючи функціонувати як єдине, погоджене та консолідоване ціле.

У підрозділі 3.2. „Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання окремих правових систем світу” встановлено, що спеціалізовані норми права, як і механізм правового регулювання, функціонують в умовах конкретної національної правової системи. Специфіка механізму правового регулювання визначається природою, змістом і принципами організації тієї чи іншої правової системи в межах певної правової сім’ї, що необхідно враховувати при здійсненні порівняльно-правової характеристики спеціалізованих норм права.

Спеціалізовані норми права як універсальний спосіб організації правової матерії посідають важливе місце в механізмі правового регулювання правових систем романо-германської та англо-американської правових сімей. Водночас з’ясовано, що між двома зазначеними вище правовими сім’ями існують суттєві відмінності, які зокрема проявляються в особливостях спеціалізованих норм права. Так, якщо у правових системах англо-американської правової сім’ї спеціалізовані норми права вносять у функціонування механізму правового регулювання домінанту певного стримування, обмеження, то у правових системах романо-германської правової сім’ї спеціалізовані норми права, навпаки, зорієнтовані на активізацію, стимулювання дії механізму правового регулювання.

У підрозділі 3.3. „Удосконалення спеціалізованих норм права як фактор підвищення ефективності правового регулювання в Україні” з’ясовано, що сучасний етап розвитку правової системи України потребує підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин. Важлива роль у цьому процесі належить удосконаленню правових засобів, у тому числі спеціалізованих норм права, оскільки має місце причинно-наслідковий зв’язок між покращенням істотних якостей останніх і підвищенням ефективності правового впорядкування. Під якістю спеціалізованих норм права розуміється сукупність змістово-формальних властивостей, що іманентно притаманні цьому виду юридичних норм і характеризують його як елемент механізму правового регулювання.

У частині вдосконалення спеціалізованих норм права дисертантом сформульовано такі узагальнення та пропозиції: по-перше, спеціалізовані норми

права мають відповідати логічним, мовним, соціальним та юридичним вимогам якісного вираження норм права у формально-юридичних джерелах права; по-друге, в законодавстві кількість спеціалізованих норм права повинна бути необхідною та достатньою для ефективного правового регулювання суспільних відносин в Україні (причому цей вид юридичних норм має забезпечувати реалізацію ідеї „просто про складне” в механізмі правового регулювання); по-третє, спеціалізовані норми права, незважаючи на їх важливу роль у механізмі правового регулювання, не повинні підміняти основні юридичні норми, вступати з ними в конкуренцію за обсягом та якістю „регулювання”; по-четверте, під час розробки та закріплення спеціалізованих норм права важливо своєчасно передбачити й оцінити майбутні наслідки їх дії.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розробці основних положень загальнотеоретичної концепції спеціалізованих норм права як елемента механізму правового регулювання. За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. Механізм правового регулювання як важливе правове явище постійно перебуває в колі наукових інтересів і дискусій, визначаючи напрями дослідницьких пошуків у сучасному правознавстві. Основні проблеми, що виникають під час осмислення механізму правового регулювання, потрібно розглядати на двох взаємопов'язаних рівнях – методологічному та теоретичному. Встановлено, що в результаті розвитку теорії механізму правового регулювання в юридичній науці сформувалися такі методологічні підходи до його інтерпретації як інструментальний, діяльнісний, системний, комплексний і комунікативний.

2. У контексті інструментального підходу, який підтримує здобувач, під механізмом правового регулювання слід розуміти систему юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується стабільне впорядкування суспільних відносин із метою найбільш оптимального узгодження індивідуальних, громадських і державних інтересів суб'єктів права, встановлення законності та правопорядку. Механізм правового регулювання характеризується системними, телеологічними та гносеологічними ознаками. Суть останніх полягає в тому, що механізм правового регулювання забезпечує системно-функціональне бачення юридичних засобів, зокрема норм права, під час правового впорядкування суспільних відносин.

3. Норми права як елемент механізму правового регулювання доцільно вивчати в межах конкретного методологічного підходу до його інтерпретації. Найбільш дослідницько-результативним дисертант вважає інструментальний підхід, відповідно до якого за нормою права визнається статус ключового юридичного засобу. Завдяки гносеологічному потенціалу механізму правового регулювання створюються умови для осмислення норм права з урахуванням їх спеціалізації.

4. Одним із проявів спеціалізації окремих явищ у правовій системі суспільства є спеціалізація норм права в механізмі правового регулювання. Остання має важливе значення, оскільки виступає ключовим критерієм диференціації системи права,

дозволяючи поряд із правоустановчими та правоохоронними юридичними нормами виокремлювати спеціалізовані норми права. Наукові розробки у сфері дослідження спеціалізованих норм права пропонується розглядати за такими основними напрямками – загальнотеоретичним, галузевим і видовим.

5. Результати аналізу й узагальнення наукових напрацювань із предмету дослідження дозволили виокремити загальні та специфічні ознаки спеціалізованих норм права. Це дало можливість сформулювати визначення спеціалізованих норм права як обов’язкових, формально визначених, цілісних, логічно завершених правил підвищеного рівня загальності, що відповідають визнаній у суспільстві мірі свободи, рівності та справедливості, встановлені чи санкціоновані та гарантовані державою або іншим уповноваженим суб’єктом правотворчості з метою субсидіарного впорядкування суспільних відносин і забезпечення єдності та одноманітності дії механізму правового регулювання.

6. Вивчення правових явищ, котрі в літературі кваліфікуються як окремі види спеціалізованих норм права, дає підстави стверджувати, що з огляду на змістові, функціональні та формальні ознаки більшу частину з них слід відносити до класу правоустановчих норм права. Водночас деякі з цих правових явищ не можуть розглядатися не лише в якості спеціалізованих норм права, а й юридичних норм взагалі. Натомість доведено, що самостійними різновидами спеціалізованих норм права є норми-декларації, норми-принципи та норми-дефініції.

7. Функції спеціалізованих норм права – це відносно відокремлені напрями дії спеціалізованих норм права на суспільні відносини та системні властивості механізму правового регулювання. Система функцій спеціалізованих норм права включає три рівні: загальний, особливий і конкретний. До першого з них належать інформаційна, виховна і трансляційна функції, а до особливого – субсидіарно-регулятивна, інтеграційна та уніфікаційна. Конкретний рівень функцій спеціалізованих норм права представлений: по-перше, функціями норм-декларацій – орієнтаційною, ідеологічною, прогностичною та стимулюючою; по-друге, функціями норм-принципів – безпосередньо-регулятивною, стабілізаційною, фільтраційною та субординаційною; по-третє, функціями норм-дефініцій – пізнавальною, комунікативною, праксеологічною та формалізуючою.

Встановлено, що для спеціалізованих норм права здебільшого властива опосередкована форма реалізації, яка характеризується певними відмінностями залежно від конкретного виду цих юридичних норм. У механізмі правового регулювання правової системи України спеціалізовані норми права відіграють системоутворюючу, системоспрямовуючу та системозберігаючу роль.

8. Порівняльно-правовий аналіз спеціалізованих норм права слід здійснювати з обов’язковим урахуванням специфіки механізму правового регулювання правової системи конкретної правової сім’ї. Спеціалізовані норми права посідають вагоме місце в механізмі правового регулювання правових систем романо-германської та англо-американської правових сімей. При цьому необхідно наголосити на тому, що у правових системах англо-американської правової сім’ї спеціалізовані норми права вносять у функціонування механізму правового регулювання домінанту певного

стримування, а у правових системах романо-германської правової сім'ї вони, навпаки, зорієнтовані на стимулювання дії механізму правового регулювання.

9. Необхідність удосконалення спеціалізованих норм права зумовлюється існуванням причинно-наслідкового зв'язку між покращенням їх істотних якостей і підвищенням ефективності правового регулювання суспільних відносин в Україні. У цьому контексті здобувач акцентує увагу на важливості закріплення в законодавстві такої кількості спеціалізованих норм права, яка є достатньою для ефективного правового регулювання. При цьому спеціалізовані норми права не повинні підміняти основні юридичні норми, вступаючи в конкуренцію з ними.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кривицький Ю. Механізм правового регулювання та правова система: співвідношення правових категорій / Ю. Кривицький // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 8. – С. 78 – 81.

2. Кривицький Ю. Норма права у механізмі правового регулювання: теоретико-правовий аспект / Ю. Кривицький // Юридична Україна. – 2008. – № 10. – С. 8 – 13.

3. Кривицький Ю. Теоретико-методологічні основи розуміння механізму правового регулювання / Ю. Кривицький // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 22 – 25.

4. Кривицький Ю. В. Механізм правового регулювання в сучасній теорії права / Ю. В. Кривицький // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 74 – 79.

5. Кривицький Ю. В. Спеціалізація у правовій сфері: теоретичні аспекти / Ю. В. Кривицький // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 6. – С. 143 – 149.

6. Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права: до актуалізації проблеми / Ю. В. Кривицький // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2009. – Вип. 12. – Ч. 1. – С. 45 – 48.

7. Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права: поняття та структура / Ю. В. Кривицький // Наше право. – 2010. – № 2. – Ч. 1. – С. 9 – 14.

8. Кривицький Ю. Функції спеціалізованих норм права: поняття та види / О. Горова, Ю. Кривицький // Юридична Україна. – 2010. – № 7. – С. 15 – 20.

9. Кривицький Ю. В. Норма права як предмет дискусій в юридичній науці / Ю. В. Кривицький // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 7. – С. 34 – 38.

10. Кривицький Ю. В. Механізм правового регулювання у загальній теорії права: теоретичні проблеми розуміння / Ю. В. Кривицький // Актуальні питання державотворення в Україні: зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. (24 – 25 квіт. 2008 р.). Ч. 1. – К.: ВГЛ „Обрії”, 2008. – С. 31 – 32.

11. Кривицький Ю. В. Генеза вчення про механізм правового регулювання у загальній теорії права / Ю. В. Кривицький // Актуальні проблеми формування

громадянського суспільства та становлення правової держави : зб. наук. праць. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – С. 62 – 68.

12. Кривицький Ю. В. Роль принципів гуманізму права та верховенства права у механізмі правового регулювання / Ю. В. Кривицький // Принципи гуманізму та верховенства права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави (пам'яті професора В. В. Копейчикова) : матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. – К. : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 68 – 70.

13. Кривицький Ю. В. До проблеми структури норми права / Ю. В. Кривицький // Захист прав і свобод людини та громадянина: напрямки реалізації в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції. Ч. I. – Тернопіль, 2009. – С. 10 – 13.

14. Кривицький Ю. В. Підходи до визначення поняття норми права в юридичній науці / Ю. В. Кривицький // Державна політика розвитку цивільної авіації XXI століття: економічні і стратегічні можливості України : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 19 – 20 лют. 2009 р.). – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – С. 38 – 41.

15. Кривицький Ю. В. Удосконалення механізму правового регулювання у контексті проведення правової реформи в Україні / Ю. В. Кривицький // Современные направления теоретических и прикладных исследований '2009 : сб. науч. труд. по материалам междунар. науч.-практ. конф. Том 23. Юридические и политические науки. – Одесса : Черноморье, 2009. – С. 84 – 87.

16. Кривицький Ю. В. Філософсько-методологічні аспекти спеціалізації норм права / Ю. В. Кривицький // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. тез наук. доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених. (20 – 21 берез. 2009 р.) / уклад. М. Л. Варченко, М. Л. Толстіхін, І. Ф. Урина. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2009. – С. 48 – 51.

17. Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права: сучасний стан розробки / Ю. В. Кривицький // Актуальні проблеми сучасної науки: теорія і практика : матеріали I Міжвузівської студентської наук.-практ. конф. / Упорядник Л. Т. Коломієць. – К. : МНТУ, 2009. – С. 568 – 570.

18. Кривицький Ю. В. Дія права: поняття та сутність / Ю. В. Кривицький // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні : тези доп. на Третій звітній всеукр. наук. конф. ад'юнктів, аспірантів та здобувачів. – Львів : ЛьвДУВС, 2009. – С. 61 – 63.

19. Кривицький Ю. В. Норма-дефініція як різновид спеціалізованих норм права / Ю. В. Кривицький // Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку : зб. тез наук. доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених. (19 – 20 берез. 2010 р.) / уклад. О. В. Жишко, А. М. Сур'як, І. Ф. Урина. – Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2010. – С. 42 – 44.

20. Кривицький Ю. В. Норми-принципи: основні аспекти правової природи / Ю. В. Кривицький // 300 років Конституції Гетьмана України Пилипа Орлика: проблеми становлення і розвитку українського державотворення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – С. 108 – 112.

АНОТАЦІЯ

Кривицький Ю.В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національна академія внутрішніх справ. – Київ, 2010.

Дисертацію присвячено дослідженню спеціалізованих норм права як необхідного та важливого елемента механізму правового регулювання. Автором узагальнено основні методологічні підходи до розуміння механізму правового регулювання. У межах інструментального підходу сформульовано визначення механізму правового регулювання, виокремлено його ознаки та складові елементи, зокрема норми права. На основі вивчення загальних і специфічних ознак спеціалізованих норм права удосконалено дефініцію останніх. Завдяки дослідженню функцій і практики реалізації видів спеціалізованих норм права з'ясовано їх вагому роль у механізмі правового регулювання. Враховуючи, що правова система України потребує підвищення ефективності правового регулювання суспільних відносин, дисертантом запропоновано напрями вдосконалення спеціалізованих норм права.

Ключові слова: механізм правового регулювання, норма права, спеціалізована норма права, норма-декларація, норма-принцип, норма-дефініція, функція спеціалізованої норми права.

АННОТАЦИЯ

Кривицкий Ю.В. Специализированные нормы права в механизме правового регулирования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальная академия внутренних дел. – Киев, 2010.

Диссертация посвящена исследованию специализированных норм права как необходимого и важного элемента механизма правового регулирования. Автором проанализированы и обобщены основные направления генезиса проблематики механизма правового регулирования в юридической науке, методологические подходы к его интерпретации, в частности: инструментальный, деятельный, системный, комплексный и коммуникативный. В основе каждого из них находится определенный набор приемов познавательной деятельности, который определяется целью и содержанием задач конкретного научного исследования.

Под механизмом правового регулирования в пределах инструментального методологического подхода, которого придерживается диссертант, понимается система юридических средств, с помощью которых обеспечивается стабильное упорядочение общественных отношений с целью наиболее оптимального

согласования индивидуальных, общественных и государственных интересов субъектов права, установление законности и правового порядка.

Обосновано, что юридические нормы как элемент механизма правового регулирования целесообразно анализировать в пределах конкретного методологического подхода к пониманию последнего. Наиболее результативным является инструментальный подход, в рамках которого за нормой права признается статус ключевого юридического средства правового регулирования. Нормы права – это центральное звено, первичный элемент в механизме правового регулирования. Причем гносеологический потенциал последнего создает предпосылки для исследования сущности норм права с учетом их специализации.

Важным проявлением специализации отдельных явлений в правовой системе общества является специализация норм права в механизме правового регулирования. Под последней подразумевается объективное направление развития системы юридических средств, которое отображает равнозначный интенсивный процесс в разных социальных сферах и нацелен на учет особенностей общественных отношений, упорядочение которых осуществляется функционально определенным видом юридических норм.

С учетом результатов изучения общих и специфических признаков специализированных норм права сформулировано их определение как обязательных, формально определенных, целостных, логически завершенных правил повышенного уровня обобщенности, которые отвечают признанной в обществе мере свободы, равенства и справедливости, установлены или санкционированы и гарантированы государством или другим уполномоченным субъектом правотворчества с целью субсидиарного упорядочения общественных отношений и обеспечения единства и однообразия действия механизма правового регулирования.

Обоснована целесообразность применения двухэлементного подхода к структуре специализированных норм права, который разрешает изучить порядок их функционального взаимодействия с остальными юридическими нормами. Специализированные нормы права состоят из гипотезы и диспозиции.

Аргументировано, что большую часть правовых явлений, которые квалифицируются в юридической литературе как отдельные виды специализированных норм права, учитывая их содержательные, функциональные и формальные признаки, нужно относить к правоустановительным нормам права. Вместе с тем, некоторые из этих правовых явлений не могут рассматриваться не только в качестве специализированных норм права, но и как юридические нормы вообще. Самостоятельными видами специализированных норм права являются нормы-декларации, нормы-принципы и нормы-дефиниции.

Функции специализированных норм права – это относительно обособленные направления действия специализированных норм права на общественные отношения и системные свойства механизма правового регулирования.

Автором предложена система функций специализированных норм права, которая включает три уровня: общий – охватывает функции, присущие всем юридическим нормам; особый – включает функции, характерные исключительно

для специализированных норм права; конкретный – распространяется на функции, присущие отдельным видам специализированных норм права. Обосновано, что специализированные нормы права реализуются в опосредованной форме, для которой характерны определенные отличия в зависимости от конкретного вида этих юридических норм. В механизме правового регулирования правовой системы Украины специализированным нормам права принадлежит важная роль, поскольку они противодействуют разбалансированности, деструктивности первого, помогая ему функционировать как единое и согласованное целое.

В работе представлены результаты анализа природы специализированных норм права в механизме правового регулирования отдельных правовых систем мира, в частности, романо-германской и англо-американской правовых семей.

Установлено, что современный этап развития правовой системы Украины нуждается в повышении эффективности правового регулирования общественных отношений. В диссертации определены основные направления усовершенствования специализированных норм права. В этом контексте автор акцентирует внимание на необходимости закрепления в законодательстве такого количества специализированных норм права, которое необходимо для эффективного правового регулирования. При этом специализированные нормы права не должны подменять основные юридические нормы, конкурируя с ними.

Ключевые слова: механизм правового регулирования, норма права, специализированная норма права, норма-декларация, норма-принцип, норма-дефиниция, функция специализированной нормы права.

ANNOTATION

Krivitskiy Y.V. Specialized norms of the law in the mechanism of legal regulation. – Manuscript.

The dissertation for the Candidate of Legal Science Degree with a major in 12.00.01 – Theory and History of State and Law, History of Political and Law Doctrine. – National Academy of Internal Affairs. – Kyiv, 2010.

The dissertation is devoted to the research of specialized norms of the law as a necessary and important element of the mechanism of legal regulation. The basic methodological approaches to understanding of the mechanism of legal regulation were generalized. The definition of the mechanism of legal regulation within the framework of instrumental approach was made. On the basis of study of general and specific signs of the specialized norms of the law the definition thereof was improved. Due to research of the functions and practice of realization, the important role of the specialized legal norms in the mechanism of legal regulation was defined. As the legal system of Ukraine needs to increase the effectiveness of legal regulation, the ways of improvement for specialized legal norms have been offered.

Key words: mechanism of legal regulation, norm of the law, specialized norm of the law, norm-declaration, norm-principle, norm-definition, function of the specialized norm of the law.